

TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE UZUN ÜNLÜLERDE VURGU

Erdoğan BOZ*

Stress at Long Vowels in the Turkish language now exercised in Turkey

Stress at long vowels in the Turkish language now exercised in Turkey has not been a subject thoroughly studied yet. We are trying to shed light upon this subject thoroughly our article.

By classifying long vowels, we have tried to find out the vowels have got stress in the classification mentioned above.

Keywords: *Turkish, long vowel, stress, phonetics*

Giriş:

Bu yazının amacı, uzun ünlülerde vurgu üzerine deneysel bir çalışma yaparak bunun sonuçlarını sunmak değildir. Zaten bunun için gerekli lâboratuvar şartlarına da sahip değiliz. Hedefimiz, uzun ünlü ve vurgu içerikli yazıları gözden geçirerek, yazı başlığımıza bir şekilde temas etmiş olan bilgileri toplamak ve buradan uzun ünlülerde vurguyu açıklamaya çalışmaktır.

Konumuza girişte, öncelikle iki kavram üzerinde durmak istiyoruz: *Uzun ünlü* ve *vurgu*.

Uzun Ünlü

Hemen bütün gramerlerde, terimleri sözlüklerinde benzer tanımlar yapıldığından, biz burada Z. Korkmaz'ın tanımını vermeyi uygun buluyoruz: "*Boğumlanma süresi normal bir ünlünün süresinden daha uzun olan yahut normal uzunluktaki iki ünlünün boğumlanma süresini içine alan ünlü: ā, ē, ī, i, ō, ö, ū, ũ vb.*"¹ Korkmaz, bu cümlenin ardından Türkiye Türkçesinde alıntı kelimeler dışında uzun ünlü olmadığını söyler, ancak Türkçenin çok eski devirlerinde ister birincil ister ses değişimleriyle olsun uzun ünlülerin var olduğunu belirtirterek "*āb(av), āç-(aç-), bār (var) vb.*" örnekleri verir. Ayrıca uzunlukların bir kısmının da özellikle ağızlarda ve konuşmalarda ünlü, ünsüz düşmelerinden ve ses kaynaşmalarından

* Yard. Doç. Dr. Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi.

¹ Zeynep Korkmaz, *Gramer Terimleri Sözlüğü (GTS)*, TDK yayınları, Ankara, 1992. s 156.

meydana geldiğini hatırlatarak “*ağabey > ābi, var mı > vā mı, daha > dā, bu gun > bön vb.*” örnekleri verir.²

Bizce bu tanıma ilâve edilecek iki husus daha var. Birincisi, ikincil uzun ünlülere *psikolojik sebeplere bağlı olarak oluşan uzun ünlülerin* dahil edilmesi ve ikinci olarak, uzun ünlülerde sürenin değişkenlik göstermesi.

Vurgu (Hece Vurgusu)

Vurgu için araştırmacıların ortak tanımı: “*Konuşma sırasında kelimedeki bir hecenin diğerlerine göre daha belirgin bir şekilde söylenmesidir.*”³ Bu genel tanımın yanında, N. Koç’un vurgunun mahiyetini açıkladığı şu cümleleri: “*Sözcüğün vurgulu seslemi, diğer seslemlere göre daha baskılı söylenir. Yani vurguyu oluşturan yeğinlik (şiddet), yükseklik ve süredir. Vurgu ya yapısal (anlamsal) ya da duygusal (bireysel) olur.*”⁴ ve N. Selen’in vurgu çeşitleri için yaptığı şu tespitler oldukça önemlidir: “*İki çeşit vurgu vardır: “perde vurgusu”, “baskı vurgusu”; dinamik vurgu ya da baskı vurgusu kelimenin belirli bir hecesinin vurgulanması demektir ve bu sabittir değişmez, kelimedeki hep o hece vurgulanır (Hint-Avrupa dilleri-Almanca). Musikal ya da perde vurgusu, kelimenin ayrı ayrı hecelerinde olabilir, yani sabit değil değişkendir (Ural-Altay dilleri-Türkçe)*”⁵

Bu bilgilerden şöyle bir sonuca ulaşabiliriz: Vurgu kelimedeki bir hecenin en belirgin şekilde söylenmesidir, bu belirginlik; şiddet, yükseklik ve süre ile anlaşıldığı gibi vurgunun yeri değişkenlik gösterir.

Konunun İşleniş Sırası

C. Solok, Varlık dergisinde vurgu üzerine bir tasnif denemesinde bulunduğu makalesinde şunları söyler: “*Bu bahis üzerinde şimdiye kadar hemen hiçbir çalışma yapılmamıştır. Ben neşretmek cesaretini gösterdiğim bu notları hazırlarken başvuracak esaslı hiçbir kaynak bulamadım. Bu bahis üzerinde elime geçen tek yazı, Mithat Sadullah’ın gramer kitabındaki iki küçük sayfalık bilgisidir.*”⁶ C. Solok’un bu makalesini vurgu üzerine yapılan ilk tasnif kabul edersek, o günden bugüne değin yapılan vurgu tasniflerinde “uzun ünlülerde vurgu”nun ayrı bir başlık altında incelenmediğini ancak yeri geldikçe temas edildiğini söyleyebiliriz.

² Zeynep Korkmaz, a.e., s.156.

³ Bkz. Z. Korkmaz, *GTS*, s.165, Nurettin Koç, Yeni Dilbilgisi (YD), İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1996, s. 624, Nevin Selen, “Dilin Melodisi”, *Batı Dil ve Edebiyatları Araştırmaları Dergisi*, c. II, S.1, A.Ü. DTCF yayımları, Ankara, s. 51.

⁴ N. Koç, *age*, s. 624.

⁵ N. Selen, *agm.*, s. 51.

⁶ Cevdet Kudret Solok, “Türkçe Dilinde Vurgu Üzerinde Bir Taslak” *Varlık*, C. 7, S. 136, İstanbul, 1939, s. 131.

Uzun ünlüler ise, özellikle ağız araştırmalarında –bır gelenek olarak- ayrı bir başlık altında işlenmektedir. Z. Korkmaz, *Güney Batı Anadolu Ağızları* adlı eserinde uzun ünlüleri önce ikiye ayırır: *Biri herhangi bir fonetik olay sonucu oluşan ve belirli bir sebebe bağlanabilen uzunluklar oteki ise -şimdilik- belirli bir fonetik olaya bağlanamayan ve Turkmence, Yakutça, Özbekçe gibi lehçelerde izlerine rastlanan kelimelerdeki uzunluklarla aynı veya onlarla ilişkili uzunluklar.* Sonra, birinci tip uzunlukları da üç başlık altında (*Ünsüz düşmesi ile, Hece kaynaşması ile ve Çift ünlülerin kaynaşması ile*) toplar.⁸ Yazar daha sonra yayımladığı, *Bartın ve Yöresi Ağızları* adlı eserinde ise uzun ünlüleri bu sefer üçe (*1. Asli uzunluklar, 2. Vurgu ve ton uzunlukları, 3. Ses değişmelerinden doğan uzunluklar*) ayırır ve vurgu ve tonlamaya bağlı uzunlukları tasnifine alır. Diğer ağız araştırmalarının hemen hepsinde –küçük değişikliklerle- Z. Korkmaz'ın bu ikinci tasnifi kullanılmıştır.¹⁰

Biz bu konuyu işlerken kendimizce şöyle sıralamayı uygun gördük:

1. Birincil Uzun Ünlülerde Vurgu
  - 1.1. Türkçe Kökenli Kelimelerde
    - 1.1.1. Uzunluğu Koruyan Kelimelerde
    - 1.1.2. Uzunluğu Kaybetmiş Kelimelerde
  - 1.2. Alıntı Kelimelerde Vurgu
    - 1.2.1. Uzunluğu Koruyan Kelimelerde
    - 1.2.2. Uzunluğu Kaybetmiş Kelimelerde
2. İkincil Uzun Ünlülerde Vurgu
  - 2.1. Ses Olaylarına Bağlı Uzun Ünlülerde
  - 2.2. Psikolojik Sebeplere Bağlı Uzun Ünlülerde

⁷ Zeynep Korkmaz, *Güney Batı Anadolu Ağızları (GBAA)*, TDK, Ankara, 1995, s. 10.

⁸ Zeynep Korkmaz, *a.e.*, s.10-16.

⁹ Zeynep Korkmaz, *Bartın ve Yöresi Ağızları*, TDK yayınları, Ankara, 1995, s. 10.

¹⁰ Krş. Sadettin Özçelik, *Urfa Merkez Ağızı (UMA)*, TDK yayını, Ankara, 1997 s. 16-17; Cemil Gülseren, *Malatya İli Ağızları (MIA)*, TDK yayını, Ankara, 2000, s. 45-48; Mukim Sağır, *Erzincan ve Yöresi Ağızları (EYA)*, TDK yayını, Ankara, 1995, s.27-29; Emin Kalay, *Edirne İli Ağızları (EIA)*, TDK yayını, Ankara, 1998, s. 15-20; Sadettin Özçelik-Erdoğan Boz, *Diyarbakır İli Çunguş ve Çermik Yöresi Ağızı (ÇÇYA)*, TDK yayını, Ankara, 2001, s. 33-35; Necati Demir, *Ordu İli ve Yöresi Ağızları (OYA)*, TDK yayını, Ankara, 2001, s.58-60; Ahmet Günşen, *Kırşehir ve Yöresi Ağızları (KYA)*, TDK yayını, Ankara, 2000, s. 23-27.

1. BİRİNCİL UZUN ÜNLÜLERDE VURGU

1.1. Türkçe Kökenli Kelimelerde:

Standart Türkiye Türkçesinin, birincil uzun ünlüleri barındırmadığını biliyoruz. Ancak Türkiye Türkçesi ağızlarında bu tür ünlülerin varlığı araştırmacılarca öteden beri bilinen bir gerçek. Ağız araştırmalarında, çoğunlukla bir iki paragrafta işlenen birincil uzun ünlüler konusunda en yararlı çaba, o yöreye ait muhtemel birincil uzun ünlüler listesidir. Vurgu konusu ise, birkaç yazarın değinmesinden ibarettir.

Biz yukarıdaki tasnifimize göre, Türkçe kökenli kelimelerdeki birincil uzun ünlüleri, iki ayrı başlık altında inceleyeceğiz:

1.1.1. Uzunluğu Koruyan Kelimelerde:

Birincil uzun ünlülerde vurgu, ağız araştırmacılarının tespitlerine göre –belki yöre farklılıkları sebebiyle- hem vurgulu hem de vurgusuz olabilmektedir:

Bu konuya eserinde (*Güney Batı Anadolu Ağızları*) genişçe yer ayıran Z. Korkmaz, yöreden tespit ettiği birincil uzun ünlülerle ilgili listeyi verirken bunların menşece birincil uzunluklar mı yoksa önceki devirlerde bir ses olayına mı bağlanabileceğine dair ciddi şüphe duymaktadır. Aynı eserin 69 numaralı dipnotunda, bu listedeki kelimeleri kontrol için J. Benzing’e gönderdiğini, içlerinden bir kısmının Türkmence ve Yakutça’da da uzun olduğunu diğer kalanların bu iki lehçede kısa (normal) olduğu şeklinde bir açıklama aldığını belirtir. Böylece birincil uzun ünlülü kelimeler dışındaki kelimelere ait uzunlukları “däl, dön-, düş-, äv, ävlen-, görhu, gür, yalvār- vb.” vurgunun etkisine bağlamakta, listedeki diğer kelimeler için ise bir görüş belirtmemektedir.¹¹

T. Gülensoy da, *Kutahya ve Yöresi Ağızları*’nda vurgusuz olarak belirlediği birincil uzun ünlüler için şöyle der: “Bölgemiz ağızlarında tespit edebildiğimiz vurgusuz aslı ünlü uzunluklarını bu konudaki yayınlara ek malzeme olacağı inancındayız: āba “abla”, āyırđ “fark”, sāc “sac”, dē- “söyle-”, ōrđa “orada” vb.”¹²

Z. Korkmaz ve T. Gülensoy’un derleme yörelerindeki birincil uzun ünlüler için iki zıt görüş belirtmelerine ilâve olarak, A.Bican Ercilasun’un da *Kars İli Ağızları*’nda, uzun bir liste hâlinde verdiği birincil uzun ünlülerin uzunluk sebebinin vurgu olduğunu belirtmesi dikkat çekicidir.¹³

Bu üç araştırmacının tespitlerinden, -en azından derleme yöreleri için- birincil uzun ünlülerin hem vurgulu hem de vurgusuz olabileceği görüşüne varabiliyoruz.

¹¹ Z. Korkmaz, *GBAA*, s. 19-22.

¹² Tuncer Gülensoy, *Kutahya ve Yöresi Ağızları (KYA)*, TDK Yayını, Ankara, 1988, s. 26.

¹³ Ahmet B. Ercilasun, *Kars İli Ağızları*, Gazi Üniversitesi yayını, Ankara, 1983, s. 58-59.

Ancak, Türkiye Türkçesi ağızlarındaki birincil uzun ünlüler üzerine geniş bir çalışmanın eksikliği ve mevcut araştırmalarda bu ünlülerdeki vurguya çok az değinilmiş olması, aslında kesin bir yargıya varmamızı engellemektedir.

Bu arada, birincil uzun ünlülerdeki vurgu konusuna ışık tutması bakımından, Türk dilindeki uzun ünlülerin ortaya çıkışı ile ilgili eski bir tartışmayı hatırlamakta yarar var: Nemeth'in Vurgu Teorisi. Kısaca "*vurgunun etkisi ile ikizleşme*" diye özetleyebileceğimiz bu teori, -gerçi T. Tekin tarafından tenkit edilmiştir- Türk dilindeki uzun ünlüleri vurguya bağlar. Bu arada, benzer görüşleri paylaşan G. J. Ramstedt 'in fikirleri için aynı yazar herhangi bir görüş beyan etmemiştir.¹⁴

Bütün bu bilgilerden, birincil uzun ünlülerden bir kısmının vurgulu, bir kısmının da vurgusuz olabileceği sonucunu çıkarılabiliriz.

1.1.2. Uzunluğu Kaybetmiş Kelimelerde:

Uzunluğu kaybetmiş birincil uzun ünlülü kelimelerde vurgu üzerinde, -bızım tespitlerimize göre- henüz bir çalışma yapılmamıştır. Ancak aşağıda, uzunluğunu kaybetmiş alıntı kelimelerde de belirteceğimiz gibi, bu tür kelimelerde uzunluğun kaybolmasına bağlı olarak vurgunun da son heceye kaydığını söyleyebiliriz

1.2. ALINTI KELİMELERDE VURGU

1.2.1. Uzunluğu Koruyan Kelimelerde:

Vurgu konusunu işleyen eserlerde dikkat çoğu zaman Türkçe kelimeler üzerine yoğunlaştığından, dilimize giren uzun ünlülü alıntı kelimelerdeki vurgu, gözden kaçmış gibidir.

Araştırmalarımız esnasında kayda değer bir bilgiyi J. Deny'de buluyoruz. Yazar eserinde uzun ünlüler bahsinde, alıntı kelimelerdeki uzun ünlülü heceler üzerine şunları söyler: "*Arapça ve Farsça'dan gelen kelimeler ā, ī, ū gibi uzun ünlülerini vurgusu ile birlikte muhafaza etmişlerdir.*" Bu tespitinin ardından "*Vurgu uzun ünlünün bulunduğu heceye geliyor ama halk dilinde kelimenin sonuna doğru yer değiştirebilir. Örn.: kasâvet yerine kasavét vd.*"¹⁵ diyerek (1.2.2'de) işleyeceğimiz konuya temas eder."

J. Deny'nin bize verdiği bilgiler ışığında, alıntı kelimelerde uzunluğunu kaybetmemiş heccelerin vurguyu üzerlerine çektiğini söyleyebiliriz. Ancak bu sonuç

¹⁴ Talat Tekin, *Ana Türkçede Aslı Uzun Ünlüler*, Hacettepe Üniversitesi Yayını, Ankara 1975, 15-17.

¹⁵ Jean Deny, *Türk Dili Gramerinin Temel Kuralları (TDGTK)*, çev. Oytun Şahin, TDK Yayını, Ankara 1995, s. 18.

tartışmaya açıktır. Örneğin, uzun ünlüsü başta olan *âlim*, *zâhir* ve birden fazla uzun ünlü barındıran ve uzunluğu kaybetmiş kelimelerde vurgunun nerede olduğu soruları cevapsız kalıyor.

1.2.2. Uzunluğu Kaybetmiş Kelimelerde:

Burada J. Deny'nin yukarıda verdiği bilgiye ek olarak O'nun şu sözlerini de belirtmek yerinde olur: “*Halk dilinde benimsenmiş olan sınırlı sayıdaki 3 heceli Arapça ve Farsça kelimelerin 2. hecelerindeki dar ünlü, uzun ve bazı kelimelerde de vurgulu olmasına rağmen düşer. Bu olayın, vurgunun 3. son heceye doğru yer değiştirmesinin ardından meydana geldiği, bazı kelimelerde ise uzun i'nin kısa i'ye değişmesinden sonra gerçekleştiği tahmin edilmektedir. āhīret > ahret, āyīne > ayna, māhītāb > mehtab, sahīfe > sayfa*”¹⁶

Doğu kökenli dillerden dilimize geçmiş ve uzunluğu kaybetmiş kelimelerde vurgu, Türkçe kelimelerde olduğu gibi doğal olarak son heceye kaymıştır.

2. İKİNCİL UZUN ÜNLÜLERDE VURGU

2.1. Ses Olaylarına Bağlı Uzun Ünlülerde:

Ağız araştırmalarında, bu başlık altında işlenen uzun ünlülerde, vurgudan çoğu kere bahsedilmez. Z. Korkmaz'ın şimdi aktaracağımız tespiti ise konuya önemli bir açıklama getirmektedir: “*Hele vurgulu hecelerde herhangi bir ünsüzün düşmesi de olmuşsa,, düşen ünsüzün fonksiyonu da vurguyla belirtmek istendiğinden hem vurgu bir derece daha şiddetlenir, hem de bahis konusu hecede tonlu hecelerdeki gibi bir uzunluk belirir.*”¹⁷ Bu bilgidен kaybolan (veya düşen) ünsüzün, kendini bir önceki ünlüde *uzunluk* ve *şiddet* olarak göstereceğini çıkartıyoruz.

Yazımızın başında *uzun ünlü* kavramını açıklamıştık. Ancak burada *ses olaylarına bağlı uzun ünlüler* vesilesiyle S. Yücel'in, *uzun ünlü* ile ünlü uzunluğu ayırımına dikkat çekmek istiyoruz. S. Yücel'in tespiti kısaca şudur: Son sesteki /ğ/'nin kaybolmasıyla oluşan uzun ünlünün; ünlü+ünlü uzunluğu yapısında olduğu ve buradaki ünlü uzunluğunun da /ğ/'nin bir allofonu (değişken ses) olduğudur. Kaldı ki bu allofon yani /ğ/ ünsüzü, ünlü ile başlayan bir ek aldığında tekrar ortaya çıkmaktadır.¹⁸ Yazar, eserinin 18 numaralı dipnotunda ise bu söylediklerini şöyle

¹⁶ J. Deny, *TDGTK*, s. 18.

¹⁷ Z. Korkmaz, *GBAA*, s. 4.

¹⁸ Selçuk Yönel: “Türkçenin Yazımsal Fonemleri” (*TYF*), *Belleten-Türk Dili Araştırmaları Yıllığı* (1973-1974), TDK Yayınları, Ankara, s. 332 “*Hece sonunda bu fonemin /ğ/ değerini unlu uzunluğu ile (uzatma fonemi) karşılamaya kalkar kimileri ve şu örnekleri işittiğimiz olur çevremizde: [uluda:], [ya:], [bo:mak], [du:me] Ünlü uzunluğunun bu örneklerde /ğ/'nin bir alofonu olduğunu görüyoruz.*”¹⁸ Bu görüşünü biraz ileride tekrar

formüle eder: “*Unlu uzunluğuyla uzun ünlüyu karıştırmamak için şu bağıntı yardımcı olabilir: Uzun unlu=unlü+ünlu uzunluğu.*”¹⁹

Bu maddedeki uzun ünlülerden bir kısmının sızıcı ünsüzlerin değişken şekli olduğu kabul edilebilir. Ses olaylarına bağlı olarak *uzun ünlü* ile *ünlü uzunluğu* ayrımının ortaya çıkması, doğal olarak vurgu’nun da bu iki kavrama göre ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Böylece *ses olaylarına bağlı uzun unlularda vurgu’nun*, değişik ünsüz düşme ve kaybolmaları²⁰ da hesaba katılarak farklı farklı başlıklar altında ele alınması daha yerinde olacaktır.

2.2. Psikolojik Sebeplere Bağlı Uzun Ünlülerde:

Araştırmacıların bu madde için; *vurgu ve tonlamaya bağlı uzunluklar*²¹ belli bir nedene

*bağlanamayan uzunluklar*²² ve *hissî (duygusal-psikolojik) uzunluklar*²³ olmak üzere üç farklı başlık kullanmaları, önemli bir soruna işaret ediyor.

Öncelikle şunu belirlememiz gerekiyor: Bir cümlede bir kelime önemle belirtilmek isteniyorsa, kelimeyi oluşturan hecelerden biri üzerinde sesin şiddeti artar, tonu yükselir ve süresi uzar. Buna göre uzun ünlünün oluşum sebebi *vurgu*,

---

şöyle açıklar: “*Uzun ünlüler ise bir ünlü foneme /:/ simgesiyle gösterilen uzatma foneminin eklenmesiyle oluşan biçimlerdir. Türkçe’de /:/ fonemini bulandıran sözcüklerin çoğu yabancı asıllıdır. Bu fonemi taşıyan pek çok Türkçe sözcük de eklerle uzatıldıklarında bu fonemi yitirirler: /dağ/ sözcüğünün /ğ/’nin değeri tam verilmeden /da/ biçiminde soylandığına sık sık rastlarız ama sözcüğü bir ekle /dağı/ (ya da /da/) biçimine sokarsak /:/ ortalıktan çekilir, iki kısa hece (ya da unlu) çıkar karşımıza /dağ/ sözcüğüne ünsüzlerle başlayan ekler getirdiğimizde /:/ foneminin yine yerli yerinde durduğuna da değinelim: ‘dağdan’ /da:dan/ orneğindeki gibi ”*

¹⁹ S. Yönel, *TYF*, s. 324.

²⁰ Bkz. Erdoğan Boz, “Ünsüz Düşme ve Kaybolmalarında Terim ve Tasnif Sorunu”, *Türk Dili*, S. 600, TDK yayınları, Ankara, Aralık-2001, s. 56-864.

²¹ S. Özçelik, *UMA*, s. 17; S. Özçelik-E.Boz, *ÇÇYA*, s. 35; A. Günşen, *KYA*, s. 6; N. Demir, *OYA*, s. 60, M. Sağır, *EYA*, s. 29; E. Kalay, *EIA*, s. 20; Gürer Gülsevin, *Uşak İli Ağzları*, *AKU Araştırma Fonu Projesi*, Afyon, 2001, s.11, “G. Gülsevin, eserindeki uzunlukların bir kısmının da, baskılı telaffuzlardan kaynaklanmış olabileceğini belirtir.”

²² C. Gülseren, *MIA*, s. 46-48 “C. Gülseren eserinde, vurgusuz uzun ünlülerin ve birincil uzun ünlü olup olmadığında şüphelendiği örnekleri bu başlık altında toplamıştır. Vurgu ve tonlamaya bağlı uzun ünlüleri ise ayrı bir başlık altında işlemiştir.”

²³ Efrasiyap Gemalmaz,, *Erzurum İli Ağzları (EIA)*, Atatürk Üniversitesi yayınları, Erzurum, 1978, s. 3 “E. Gemalmaz, eserinde iki başlığı birleştirmiş ve *Belirli nedenlere bağlanamayan veya hissî nedenlerle uzatılmış unlularda*, şeklinde kullanmıştır.”; N. Koç, *YD*, s. 24 “N. Koç, eserinde *Ünlem tümlecinde vurgu*, başlığında ele aldığı konuyu; *unlem vurgusu, dokunak vurgusu, coşku vurgusu ve direnme vurgusu*, alt başlıklarında incelemiştir. Uzun ünlüler, yalnızca ünlem ve direnme vurgusunda yer almışlardır”

vurgunun çıkış sebebi ise *insanın psikolojisidir*, yani bir nevi kişinin kendi tercihidir de diyebiliriz. Buradan anlaşılıyor ki araştırmacılar, dikkatlerini yoğunlaştırdıkları yere göre madde başlığını belirlemişler.

Psikolojik sebeplere bağlı uzunluklar, kelimenin Türkçe asıllı ya da alıntı olmasıyla ilişkili değildir. Bu tür uzunluklar, daha önce de belirttiğimiz gibi konuşan kişinin psikolojisine bağlıdır: *ēyidir, ōrada, āh, āha* vb.

İkinci bir sorun olarak da uzun ünlü nün oluşumunda, vurgu ve tonlama ikilisinin nasıl ve ne oranda etkili olduğudur. Bilindiği gibi, vurgu ve tonlamanın ortak paydası kelimedir. Vurgu kelimedeki bir hece üzerinde oluşurken, tonlama kelimenin bütününe yayılır. Türkçede kelime vurgusu çoğu zaman son heceye düştüğünden, kelimedeki yükselen tonun da son heceye isabet ettiği durumlarda vurgu ve ton kaynaşması yaşanır. Bu da tabii olarak bir uzunluk ortaya çıkarır: *o 'nūn. al 'sīn* vb.²⁴

Bu madde bağlamında değerlendirebileceğimiz, soru eki kullanılmadan vurgu ile yapılan soru cümlelerinde, doğal olarak vurgu son heceye kaymakta ve son hece ünlüsünü uzatmaktadır: *ka 'lī* (kalır mısın?), *gidi 'yōñ* (gidiyor musun?) vb.²⁵

Sonuç:

Türkiye Türkçesinde uzun ünlülerde vurgu yukarıda yaptığımız tasnife bağlı olarak, uzunluğunu kaybetmemiş birincil uzun ünlülerde yörelere göre hem vurgulu hem de vurgusuz olurken uzunluğunu kaybetmiş kelimelerde, Türkçe'nin doğal yapısına uyarak son heceye kaymıştır.

Alıntı kelimelerde ise, uzunluğu koruyan hecelerde bir vurgu beklenmesine karşın bünyesinde birden fazla uzun ünlü barındıran kelimelerin durumu açık değildir. Uzunluğunu kaybetmiş kelimelerdeki vurgu da, birincil uzun ünlülerde olduğu gibi son heceye yönelmiştir.

İkincil uzun ünlülerde; ses olaylarına bağlı olarak oluşan uzun ünlüde vurgu olabileceği kuvvetli bir olasılık olmasına karşın, vurgu –daha çok- değişik ses olaylarına ve hecenin konumuna bağlıdır. Psikolojik sebeplere bağlı uzun ünlülerde ise, ünleme dayalı olanlarda ilk ve son hecede, soruya yönelik olanlarda ise son hecede bulunmaktadır.

²⁴ Bkz. Z. Korkmaz, *BYA*, s. 11; Z. Korkmaz, *GBAA*, s. 53.

²⁵ Krş. S. Özçelik, *UMA*, s. 124; S. Özçelik-E. Boz, *ÇÇYA*, s. 94; A. Günşen, *KYA*, s. 26.